

С. А. ШИНАЛИЕВА

ҚАЗАҚ МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗДАР ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУТЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУ ТАРИХЫ

Қазақ үшін жоғары оқу орындарының ішінде Қазақтың мемлекеттік қыздар педагогика институтының орны ерекше, қасиетті де қастерлі. Олай дейтініміз, өмірдің бар жақсылығы ананың атымен байланысты. «Отан ана», «жер ана», «ана тілі» секілді әрбір азаматқа аса қымбат ұғымдардың барлығы да ананың атымен байланысты. Қыздар институтында оқып, кәсіби білім алатын қыздарымыз – болашақ аналарымыз, олар тек жас ұрпақтың тәлім-тәрбиесіне тікелей үлес қосатын мектеп мұғалімдері ғана емес, сонымен бірге егеменді елдігіміздің бірден-бір кепілі – ана тілімізді ұрпақ бойына дарытушы ардақты жан-дар. « ұл өссе – ұрпақ игілігі, қыз өссе – ұлт игілігі» дейтін халық даналығы мен Елбасымыз Назарбаевтың « Қазақстанның болашағы – қазақ тілінде» деген үелі сөзі осының айғағы [1,1].

Ұлттың бойындағы бар жақсы қасиеттерді – тілін, дінін, әдет-ғұрпын, салт-санасын, дәстүрін немересіне, немересінен шебересіне жеткізуші, дарытушы, дамытушы, әрине, әйел – ана. Халқымыздың ырысты ынтымағын, береке бірлігін, туыстың татулығын іске асыратын да, ұйымдастыратын да – әйел-ана.

Кең байтақ ұлы даланы мекендеген кара орман халқымыздың бір тілде сөйлеп, әдет-ғұрып, салт-дәстүрінің, тіпті мінез-құлықтарының да біркелкі, ұқсас болып келуі бұрынғы өткен қасиетті Домалақ ана, Айша бибі, Жаған бегім, Нұрбике ханым, Айғаным, ұлпан, Зере, ұлжан сынды дана аналарымыздан қалған үлгі [2,3].

Ұлы Қазан социалистік төңкерісіне дейін Қазақстанда халықтың небәрі екі пайызы ғана сауатты болғаны белгілі. Ал қазақ әйелдері мүлдем сауатсызды. Әйелдердің еркектермен бірдей тең құқықта білім алуының өзіндік тарихы да бар. Қазақтың аса көрнекті ағартушылары Шокан Уәлиханов, Ыбырай Алтынсарин, Абай Құнанбаев қазақ әйелдерінің адам төзгісіз жағдайына, теңсіздігіне, оларды қанауға қарсы шығып, қазақ әйелдерінің бостандығын, қоғамдық-саяси өмірдің барлық саласына еркектермен бірдей тең қатысуын арман етіп, қазақтарды еркек балаларымен бірге мектептерде қыздарын да оқытуға шақырды.

Ыбырай Алтынсарин 1887 жылдың өзінде Ырғызда 20 орындық қыз балалардың мектеп-интернатын ұйымдастырды. Мұнда тұңғыш рет қазақ қыздары оқыды. Оқу колөнер сабағымен қатар

жүргізілді. Мұның өзі Қазақстанда әйелдерге білім беру ісінің өткен ғасырдың 80-ші жылдарда басталғанын, бұл салада қазақтың белгілі ағартушыларының үлкен рөл атқарғанын көрсетеді.

Бірақ Қазақстанда әйелдерге білім беру ісі республикамызда Кеңес өкіметі орнағанға дейін тиісті дәрежеде шешілген жоқты.

Ұлы Отан соғыс басталысымен майданға аттанған ер-азаматтардың артында кіндік кескен жері, туған елі, отбасы қалды. Соғыстың созылуына байланысты, елдегі атқамінер ер-азаматтардың саны азая берді. Болашағының үміті – баласын қан мен оттың ортасына аттандырған қарт ата-ана, жар төсегінде сәбиін құшақтап қалған жас келіншек, әкесін қан майданнан жеңіспен тосқан балалардың алдында үлкен қиындықтар тұрды. Таңның атуы, күннің батуымен ауылда мал, егін шаруашылығы жұмысында, қаладағы өндіріс орындарындағы бүкіл халықтың басты мақсаты соғысқа азық-түлік, киім-кешек, оқ-дәрі аттандыру болды [3,6].

1931–1940 жылдар аралығында Қазақстанда бастауыш, орта мектеп мұғалімдерінің 80 пайызға жуығы ер-азаматтар болған. Олар соғысқа аттанды.

Соғыс басталған жылдары маман тапшылығы орын алып, білім беру саласы тығырыққа тірелді. Ауылдың үлкенді-кішілі мектептерінде соғысқа кеткен ұстаз, ер адамдардың орнын, енді ғана өсіп келе жатқан жас өспірім 7-8-ші сыныптың қыз балалары атқаруға тура келді. Осы қыздардан мұғалім мамандарын дайындайтын оқу орнын ашу қажеттілігі туындады. Қаһарлы соғыс әлі басылмаған кезде, астарында терең мәні бар, алдыңғы болашақты ойлаған, уақыт көп күттірмейтін бұл мәселеге халқымыздың аяулы азаматтары Қ. Сәтбаев, М. Әуезов, С. Мұқанов, Ғ. Мүсірепов және І. Омаровтар көп септігін тигізді, ҚазССР Халық Комиссарлар Кеңесінің төрағасы Нұртас Оңдасынов, көп уақыт аты аталмай, еңбегі еленбей келген Қазақстан Коммунистік партиясының 2-ші хатшысы Жұмабай Шаяхметов және т.б. үкімет басшылар, Алматыда басқа оқу орындарымен қатар қазақтың ауылдағы қыздарын оқытатын оқу орнын ашу, қазақ халқының келешек ұрпағын оқытып, тәрбиелеп, болашақта ұстаз-ана болып, елдің бесігін түзейтін, әр отбасының ұйтқысы, берекесі болатын қыздарды оқыту

үшін Орталыққа, Мәскеудегі үкімет басшысына оқу орнын ашу туралы қажеттігін айтады. Оған Республикада қажетті оқу орны ашылсын: «Қазақ қыздарынан қоғамдық өмірге белсене қатысып, қазақ халқының мәдениеті мен тұрмыс жағдайын көтеріп жоғары дәрежелі мамандар дайындалсын және оған қосымша қаржы бөлінсін» деген жауап алады [4,5].

1944 жылдың сәуір айында КП Орталық Комитеті бюросы мәжілісінде «Қазақ жастарынан жоғары дәрежелі педагог мамандар дайындалсын» деген қаулысы бойынша, сол жылдың 7 маусымында ҚазССР Халық Комиссарлар Кеңесі Ағарту министрлігінде Мемлекеттік Жоспар, Халықтық Қаржы комитеті Қазақ Ғндірістік комитеті келісімімен Алматы Мемлекеттік қыздар педагогика институты мен училищесін ашу туралы жобасы, жарғысы, оған жұмсалатын қаржы талқыланады.

Институт ашылуын халқымыздың аяулы қайраткерлері: Қаныш Сәтбаев, Мұхтар Әуезов, ғабит Мүсірепов, Ілияс Омаровтар қызу қолдайды. Мұхтар Әуезов: «Тәңір жазса бұл институт қазіргі және болашақтағы қазақ қыздарының үлкен шаңырағы болады. Осы шаңырақтың жарық сәулесі ешқашан сөнбесін», – деп ақ тілегін білдірді [5,20].

Жоба жасалынған соң 1944 жылдың 15 тамыз айында ҚазССР Халық Комиссарлар Кеңесінің қазақ қыздарынан жоғары дәрежелі мамандар дайындау үшін (9 пункттен тұратын) № 457 қаулысы бойынша:

1) Қазақ мемлекеттік қыздар педагогика институты мен М. Мәметова атындағы қыздар педагогика училищесі ашылады.

2) Қазақ мемлекеттік қыздар педагогика институтына құрамында 3 факультет: физика-математика факультетіне 30 студент, тарих факультетіне 30, тіл және әдебиет факультетіне 30 студент-қыздар, педагогика училищесіне 60 студент қабылданады.

3) ҚазССР Комиссарлар Кеңесі Ағарту министрлігінен институтқа қосымша 2 жылдық дайындық курсы ашу, оған 60 студент қабылдауды сұрайды.

4) Қазақ мемлекеттік қыздар педагогика институты мен педагогика училищесін және да-йындық бөлімін тамағы, киімі, кітап т.б. керек-жарағы мемлекет қаржысынан қаржыландырылады.

5) Қазақ мемлекеттік қыздар педагогика училищесі және дайындық бөлімі Гоголь көшесі 119 үйде оқиды, бұрынғы педагогикалық училищесінің оқу корпусын босатып, Фурманов көшесіндегі 96 үйді жатақханаға пайдалануға береді.

6) Алматы құрылыс трестіне оқу орны үшін 180 стол, 50 орындық, 40 шкаф, 60 тумба, 20 класс тақ-

тасы, 20 киім ілгіш жасату туралы тапсырма береді.

7) ҚазССР Мем. Жоспар комитеті оқу орнын 300 адамға арнап жиһаз, төсек-орын жабдықтарымен қамтамасыз етеді.

8) Қазақ мемлекеттік қыздар педагогика институты 76 штаттық орынға, әр айлық қорынан 21000 сомға еңбек ақы төлеуді, қазақ педагогикалық училищесіне 45 штаттық орынға 2900 сомға айлық төлейді.

9) Қазақ ССР Халықтық Қаржы комитетінен осы оқу орындарына республикалық бюджеттен 1943 мың сом сұрайды.

Институтқа қабылдауға тиіс 90 студенттің орнына 300 өтініш түскен болатын [6,75]. Бірақ 75 студент, ал дайындық бөліміне 60 студент орнына 25 студент қабылданған. Оқу орнына берілген Гоголь көшесі мен Лесная көшесі қиылысындағы бұрынғы педагогика училищесінің оқу корпусының көлемі бар болғаны, 1150 шаршы метрді құрайды. Бұл ғимаратта алғаш 200-ден аса студент қабылданып, оқыды. Ұйымдастыру жұмысының қиындығына қарай сабақ айтылып жүргендей қыркүйекте емес қарашада басталған.

үш факультетте 9 кафедрадан тұратын институттың ең алғашқы оқытушы құрамы оқу жылының 1-ші жарты жылдығында мынадай болды:

Физика-математика факультеті бойынша: 4 оқытушы.

Тіл және әдебиет факультеті бойынша: 6 оқытушы.

Тарих факультеті бойынша: 1 оқытушы.

Басқа пәндер бойынша: 9 оқытушы.

Алғашқы 20 оқытушының бесеуі ғылым кандидаты, сегізі аға оқытушы, жетеуі оқытушы болды. 1945 жылы институтта география факультеті ашылды. Бұл оқу жылында мұндағы студент қыздарының саны 187-ге жетті. Бұлардың 54-і дайындық бөлімінің тыңдаушылары еді. Ал 1948 жылы институттағы кафедралар саны 11-ге жетсе, оқитын студенттер 600-ден асты. Солардың бірі – лениндік стипендиант, бұрын мақта теруден рекорд жасап, Еңбек Ері атағына ие болған 27 жасар Рысқұл Мақатова еді.

Жылдар өткен сайын бірте-бірте институттың оқытушылар құрамы ғылыми атақтары бар ұлағатты ұстаздармен толығып, материалдық-техникалық және оқыту-әдістемелік мүмкіндіктері де арта түсті. 1948–1949 оқу жылында оқытушылар құрамында 2 профессор, 20 доцент болды [7,118]. Институтты алғаш ұйымдастырысқан, оған басшылық еткен оқу-ағарту ісінің көрнекті өкілі – Құрман Оспанов еді. Ал институтты 1945 жылдан бері 16 жыл бойы

белгілі ғалым Тұрсын Мырзабекова басқарды. Студент қыздардың рухани азығы жинақталатын институт кітапханасы ұйымдастырылып, оның кітап қоры Мәскеу мен Санкт-Петербургтен алдырылған әртүрлі пәндік анықтамалармен, оқытушылардың өз үйлерінен әкелген әдебиеттерімен толықтырыла бастады. Сөйтіп, алғашқы жылы оқу ордасының негізгі оқу ғимараты, тағы да үш жатақханасы, екі қабатты жаңа асханасы, оқытушылар үшін екі тұрғын үй салынды.

Педагог – ұлт тәрбиешісі. Ғұлама жазушы Мұхтар Әуезов: « ұлт пен ұлтты, халық пен халықты теңестіретін бір ғана нәрсе – ол білім »,– деген екен. Ендеше тәуелсіз еліміздің болашағы мен ұлт тағдыры мұғалімнің қолында. Сондықтан да қазақ халқының алтын бесігі – ұлттық мектептерге маман дайындау – Қазақ мемлекеттік қыздар педагогика институтының ұжымы үшін өрелі, әрі қастерлі міндет.

ӘДЕБИЕТ

1. *Қайдар Ә.* Қыздарын құрметтеген ел едік // Егемен Қазақстан. 2001. 31 шілде.
2. *Беркімбаева Ш.* Қыз – ұлттың ұяты, халықтың қаймағы // Егемен Қазақстан. 2004. 2 қараша.
3. *Илебаева Б.* Жылдар сыр шертеді / Ақтоғы. 2004. 3 сәуір.
4. *Аманжолов К., Беркімбаев Т.* Қызғалдақтар, қызғалдақтар ... (Қазақтың мемлекеттік қыздар педагогика институтының 50 жылдығына). Алматы, 1994.
5. Қазақ қыздарының парасат мектебі. Алматы, 2004.

6. Жаманбаев К. Высшая школа в Казахстане (1920-70). Алматы, 1972.

7. Кунант аева К. К вершинам знаний (Развитие женского образования 1920-1977). Алматы, 1978

Резюме

Статья посвящена проблеме женского образования в Казахстане. Автор исследует историю возникновения Казахского государственного женского педагогического института.

Summary

The article is devoted to problem of women education in Kazakhstan. Author studies the history of origin the Kazakh State Woman Pedagogical Institute.